

Katarzyna Śliwak (Wrocław)

POWSTANIE PLACÓWEK EDUKACYJNYCH W BALATONZAMÁRDI I BALATONBOGLÁR NA WĘGRZECH

SŁOWA KLUCZOWE: BALATONBOGLÁR, WĘGRY, SZKOLNICTWO POLSKIE,
EMIGRACJA

1. Polonia na Węgrzech do 1939 roku

Migracje Polaków w XX wieku na tereny węgierskie podtrzymały dobre relacje sąsiedzkie. W świadomości obu narodów funkcjonowało powiedzenie „Polak, Węgier, dwa bratanki, i do szabli, i do szklanki”. Węgrzy, gdy dowiedzieli się o zagrożeniu państwa polskiego ze strony Rosji Bolszewickiej, zaoferowali wsparcie militarne 30-tysięcznej armii kawalerzystów. Początkowo Rumunia i Czechosłowacja nie wyraziła jednak zgody na przejazd armii węgierskiej przez ich ziemie, ostatecznie Rumuni zgodzili się na przewóz broni i amunicji taborem kolejowym do Polski¹.

Po I wojnie światowej na Węgrzech pozostało ok. 30 tys. Polaków (większość z nich miała wśród przodków Żydów), ponad połowa żyła w Budapeszcie. Zjawiskiem wyjątkowym było osiedlanie się Polaków od początku XVIII wieku do 1943 roku we wsi Derenk, gdzie mieszkało ok. 200 osób polskiego pochodzenia².

Grupa polonijna na Węgrzech nie była dobrze wykształcona, bowiem byli to głównie: robotnicy, górnicy, hutnicy, rzadziej rzemieślnicy. W Budapeszcie polskie władze założyły Delegację Polską, która w 1921 roku została przemianowana w Poselstwo Polskie (od 1932 roku Rzeczypospolitej Polskiej), którego

¹ M. Walaszczyk, *Najpierw pomnik dla bolszewików pod Ossowem, a teraz strach przed zawieszeniem tablicy upamiętniającej węgierską pomoc w wojnie z Sowietami – Zniewaga pod węgierską tablicą*, „Nasz Dziennik” z 24 III 2011 r.

² K. Hrycak, *Co jedli w Derenku, a co w Istvánmajor?*, <http://www.derenk.hu/?menu=prasa_&id=1, 12 IV 2016>.

posłem był hrabia Jan Szembek³. W ciągu dwudziestolecia międzywojennego najdłużej na stanowisku posła pozostał Leon Orłowski⁴. Polonia zakładała różne organizacje kulturalne, czego najlepszym przykładem było utworzenie Stowarzyszenia Polaków na Węgrzech⁵ oraz powstanie w Budapeszcie Instytutu Polskiego⁶, gdzie oprócz rozwijania zainteresowań sprawami Polski prowadzono popołudniowe lekcje języka polskiego.

Na Węgrzech liczba Polaków w dwudziestoleciu międzywojennym kształtowała się na poziomie 50–100 tys. osób⁷, wśród nich sporą część stanowiły dzieci. Mniejszość ta szybko się asymilowała z Węgrami, szybko też nauczyła się posługiwać językiem węgierskim, ponieważ w tamtym okresie nie istniało jeszcze szkolnictwo polskie na Węgrzech, a także związane to było z licznym rozproszeniem tej diaspory⁸.

2. Wrzesień 1939 roku na Węgrzech

1 września 1939 roku Niemcy zaatakowały bez wypowiedzenia wojny Polskę. Władze naczelne, wojsko i cały naród liczyły na pomoc Wielkiej Brytanii oraz Francji. Anglicy i Francuzi mimo formalnego wypowiedzenia Niemcom wojny 3 września 1939 roku, nie udzieliły Polsce wsparcia militarnego. Sojuszników zaczęto więc szukać wśród krajów południowych, do których zaliczano Węgry oraz Rumunię. Węgry wobec ataku na Polskę zachowały się bardzo neutralnie, toteż spowodowało to chęć przemieszczenia się jednostek wojskowych walczących z Niemcami nieopodal Karpat. Pierwsze próby porozumienia się w tej kwestii zostały podjęte zarówno ze strony przedstawiciela środowisk wojskowych

³ J. Durka, *Jan Szembek – poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny Poselstwa RP w Rumunii w latach 1927–1932*, [w:] *Świat relacji polsko-rumuńskich. Materiały z sympozjum*, red. S. Iachimovschi, K. Stempel, E. Wieruszewska, Suceava 2012, s. 150–166.

⁴ K. Stasiński, *Polscy uchodźcy na Węgrzech w latach 1939–1945*, „Przegląd Historyczny”, 1961, z. 2, s. 252.

⁵ Stowarzyszenie Polaków na Węgrzech powstało w 1926 r. Zob. Archiwum Archidiecezjalne Gniezno [dalej: AAG], Archiwum Prymasa Polski [dalej: APP] – III/82 – Węgry (1924–1939), Pismo Konsulatu RP w Budapeszcie z 16 VIII 1930 r., k. 9.

⁶ R. Dzieszyński, *Polak, Węgier – millenium przyjaźni*, Warszawa 1988, s. 25.

⁷ Dane te ciężko do dziś historykom obu krajów wspólnie ustalić. Polscy historycy (Witold Biegański, Mieczysław Wieliczko) optują za liczbą wyrażoną w tekście, natomiast węgierscy (Istvan Lagzi) zaniżają te dane do 50–60 tys.

⁸ U. Kaczmarek, *Polska diaspora na Węgrzech*, [w:] *Polska diaspora*, red. A. Walaszek, Kraków 2001, s. 352.

– ppłk. Adama Rudnickiego⁹ z Grupy Operacyjnej „Jasło”, wchodzącej w skład Armii „Karpaty”, jak i dyplomatów – posła RP przy Poselstwie RP w Budapeszcie Leona Orłowskiego oraz attaché wojskowego – ppłk. Jana Pindela-Emisarskiego¹⁰.

Po 17 września 1939 roku i wkroczeniu armii ZSRR do Polski, naczelne władze zostały internowane na terytorium Rumunii. Rząd rumuński pod naciskiem hitlerowskich Niemiec spowodował zaprzestanie działań polskiego prezydenta, premiera, rządu, korpusu dyplomatycznego. To wydarzenie odbiło się szerokim echem na arenie międzynarodowej. Pomocną dłoń w trudnym momencie wysunęli Węgrzy. Premier Pál Teleki oraz minister spraw wewnętrznych Ferenc Keresztes-Fischer 18 września 1939 roku oświadczyli, iż granica węgierska dla Polaków została otwarta (Węgry po zajęciu Rusi Zakarpackiej graniczyły z Polską od momentu zajęcia przez hitlerowskie Niemcy terenu Czech oraz Moraw). Emigranci wojskowi byli żołnierzami Armii „Karpaty”, Frontu Południowego, sztabowymi poszczególnych Dowództw Okręgów Korpusów (m.in. z Poznania, Przemyśla, Krakowa, Lwowa), Korpusu Ochrony Pogranicza, Policji, Straży Granicznej¹¹. Oprócz nich dużą grupę uchodźców stanowili urzędnicy państwowi, politycy i ludność cywilna¹².

We wrześniu 1939 roku podjęto próby stworzenia polsko-węgierskich instytucji państwowych pomagających uchodźcom. Odpowiedzialny za to zadanie był poseł Leon Orłowski oraz konsul Józef Zaráński z Poselstwa RP w Budapeszcie, którzy mieli skontaktować się z władzami węgierskimi. Działania na rzecz uchodźców podjął się również Konsulat Polski w Ungwarze z konsulem Michałem Czudowskim¹³. Akcje zbiórek towarów były organizowane przez węgierskich obywateli zrzeszonych w Związku Stowarzyszeń Węgiersko-Polskich. Komitet miał centralne biuro w Budapeszcie oraz oddziały w mniejszych

⁹ Adam Rudnicki (1897–1964) – podpułkownik, redaktor przedwojennego pisma „Polska Zbrojna”. We wrześniu 1939 r. znalazł się na Węgrzech, gdzie brał udział w organizacji ewakuacji Polaków do Francji i Wielkiej Brytanii. Zob. K. Łubczyk, *Pamięć: polscy uchodźcy na Węgrzech 1939–1946*, Warszawa 2012.

¹⁰ M. Wieliczko, *General Sikorski a wychodźstwo polskie na Węgrzech i węgierska opozycja 1939–1943*, [w:] *Władysław Sikorski – żołnierz i polityk*, red. J. Półciwarteck, Rzeszów 1987, s. 147.

¹¹ A. Przewoźnik, *Polacy w Królestwie Węgier 1939–1945*, Budapeszt 2006, s. 5, <<http://budapeszt.msz.gov.pl/resource/f6287a0f-964f-4ce2-8805-89c8aab77b6e>, 22 II 2016>.

¹² W. Biegański, *Polska emigracja na Węgrzech w latach 1939–1940. Rola emigracji wojennej*, „Najnowsze dzieje Polski”, 1968, t. 12, s. 68.

¹³ Michał Czudowski (1895–1959) – urzędnik konsularny w Moskwie, Królewcu, wicekonsul w Strasburgu, konsul w Lipsku, Wrocławiu oraz Użgorodzie. Zob. T. Oracki, *Zjazdy i konferencje konsulów polskich w Niemczech. Protokoły i sprawozdania 1920–1939*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 2000, nr 4, s. 664–667.

miejscowościach. Do pracy w Komitecie włączyli się politycy, naukowcy, arystokraci (m.in. Ilona Andrassy, dr József Szécsi, Gábor Dóró, desygnowany przez premiera węgierskiego Telekiego)¹⁴.

Na Węgrzech sprawa uchodźców polskich była przedmiotem zainteresowania ze strony amerykańskich oraz angielskich organizacji, m.in. Towarzystwa im. A. Mickiewicza, Związku Legionistów Węgierskich, Węgierskiego Czerwonego Krzyża, Angielskiej Komisji Pomocy Uchodźcom Polskim na Węgrzech, Amerykańskiego Komitetu Pomocy Uchodźcom Polskim – węgierskiej sekcji „Polska YMCA”. Węgrzy, zdając sobie sprawę z faktu, iż pobyt Polaków na terytorium ich państwa potrwa dłuższy czas, utworzyli sekcję polską w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych (MSW), w Departamencie Społecznym – Węgiersko-Polski Komitet Opieki nad Uchodźcami¹⁵, który nadzorował organizację pomocy uchodźcom cywilnym. Sekcją kierował sekretarz dr József Antall senior. Sprawami internowanych wojskowych zajmowało się Ministerstwo Obrony Narodowej¹⁶. Najwięcej pracy w stworzenie Polakom warunków do egzystencji włożył wspomniany już dr Antall (nazywany Ojcem Polaków), który nadzorował prowadzenie ewidencji uchodźców, przyznawanie zasiłków, kierowanie do placówek obozowych.

Po przekroczeniu granicy Polacy byli kierowani do przygotowanych wcześniej obozów. Pierwsza fala ludności cywilnej zmierzała głównie do Budapesztu (osiedlili się tam urzędnicy, młodzież). Dla wojskowych stworzono obozy internowania. Pozostałych odsyłano do mniejszych miast bądź gospodarstw wiejskich. Część z nich mogła uzyskać nocleg i pożywienie za pracę u właścicieli. Liczba obozów pod koniec 1939 roku wynosiła 47¹⁷. Obozy usytuowane były w większości w południowo-zachodniej części kraju. Nie były to obozy koncentracyjne bądź zamknięte, gdzie uchodźcy byli odseparowani od społeczeństwa węgierskiego. Pozostałych oddelegowano do pensjonatów, hoteli, domów. Mogli oni podjąć

¹⁴ D. Łubczyk, *Polacy na Węgrzech*, <http://wspolnota-polska.org.pl/polonia_w_opracowaniach/24.html, 11 VIII 2015>.

¹⁵ W 1940 r. został powołany przez Rząd RP – Komitet Obywatelski do Spraw Opieki nad Polskimi Uchodźcami na Węgrzech, którego przewodniczącym został delegat Ministerstwa Opieki Społecznej Rządu RP Henryk Sławik. Zob. G. Łubczyk, *Henryk Sławik. Wielki zapomniany Bohater Trzech Narodów*, Warszawa 2008; T. Kurpierz, M. Luty, *Henryk Sławik (1894–1944) – sprawiedliwy socjalista*, „Biuletyn IPN”, 2011, nr 7, s. 47–57.

¹⁶ T. Lachowicki Czechowicz, *Dziennik Eggerski – zapiski komendanta obozu oficerów polskich na Węgrzech 1939–1944*, Warszawa 2003, s. 10.

¹⁷ W kolejnych latach działań wojennych liczba obozów zmniejszyła się – w 1941 r. było ich 20. Dopiero w 1943 r. na skutek walki Węgrów i ich klęski na froncie wschodnim reaktywowano kilkanaście obozów i ich liczba wzrosła do 37. Zob. W. Felczak, *Historia Węgier*, Wrocław–Warszawa 1983, s. 156.

tam pracę zarobkową. Nadzór nad uchodźcami cywilnymi sprawowały władze administracyjne miast, gmin bądź wsi. Wzrost liczby uchodźców zapoczątkował pojawianie się polskich wydawnictw. W październiku 1939 roku ukazywał się „Biuletyn Informacyjny dla Uchodźców Polskich” wydawany w języku polskim pod patronatem Jana Ulatowskiego z Poselstwa RP w Budapeszcie, zawierający podstawowe informacje dotyczące rządu polskiego, Rady Ministrów, sytuacji Polski na arenie międzynarodowej. Attachat wojskowy redagował „Biuletyn” – pismo zawierało informacje podawane przez polski rząd we Francji. Kolejnym polskim tytułem prasowym były „Więści Polskie”, których redaktorem naczelnym został mianowany Józef Winiewicz¹⁸. Wzrastająca liczba tytułów prasowych świadczyła nie tylko o aktywności tamtejszej Polonii, ale o jej świadomości, iż zakończenie działań wojennych wcale nie musiało nastąpić tak szybko.

3. Powstanie pierwszej szkoły – Gimnazjum i Liceum w Balatonzamárdi

Władze węgierskie i polskie wspólnie podjęły się organizacji życia edukacyjnego uchodźców i zdecydowały o utworzeniu w październiku 1939 roku szeregu szkół podstawowych, m.in. w Kadarkut, Mosdos, Eger i Barcs. Rozmieszczenie placówek zmieniało się w ciągu okresu działań wojennych wraz z lokalizacją obozu. 27 szkół działało w tym samym miejscu do końca pobytu Polaków na Węgrzech¹⁹. Szkoły średnie początkowo zakładano w obozach (np. Egerze). Nie posiadały one wymaganej zgody na realizację pełnego cyklu nauczania. Uruchomiono klasy gimnazjalne lub w mniejszych ośrodkach kursy realizujące program szkoły średniej (np. w Kiskunlacháza, Keszthely), lecz liczyły one po kilkanaście uczniów w każdej klasie. Nauczyciele najczęściej byli zawodowymi żołnierzami²⁰.

Przełomowym momentem w historii działalności polskiej oświaty na Węgrzech było założenie Polskiego Gimnazjum i Liceum w Balatonzamárdi. Szkoła powstała w listopadzie 1939 roku i walnie do jej otwarcia przyczynił się Węgiersko-Polski Komitet Opieki na Uchodźcami (zorganizowany przez Po-

¹⁸ Od czerwca 1940 r. do marca 1944 r. funkcję tę pełnił dr Zbigniew Kościuszko. Zob. K. Kowalska, „*Więści Polskie*” na Węgrzech w latach 1939–1944, Warszawa 2007, s. 10.

¹⁹ I. Lagzi, *Uchodźcy polscy na Węgrzech w latach drugiej wojny światowej*, Warszawa 1980, s. 285.

²⁰ K. Stasiński, *Szkolnictwo polskie na Węgrzech w czasie drugiej wojny światowej*, Poznań 1969, s. 104.

selstwo RP, Polski Konsulat oraz Towarzystwo Węgiersko-Polskie)²¹, założony jeszcze we wrześniu 1939 roku²². Szkoła miała też internat. Do końca 1939 roku było już pewne, iż młodzież, która tam zamieszkała, nie będzie przerzucona w inne rejony Węgier i tym samym szkoła będzie działała dłużej niż się początkowo spodziewano.

Zadanie organizacji „życia szkolnego” spoczęło na dyrektorze Hieronimie Urbanie²³, który piastował to stanowisko do 1944 roku. Szkoła otrzymała jednopiętrowy budynek, który należał do Państwowego Domu Dziecka w Budapeszcie i w czasie letnim służył jako ośrodek wypoczynkowy i sanatorium. Przewidywano, iż ten budynek w zupełności będzie mógł być wykorzystywany jako placówka edukująca nie więcej niż 150 uczniów. Nauka rozpoczęła się w grudniu 1939 roku. Wszyscy nauczyciele, którzy znaleźli się w czasie wojny w armii jako oficerowie i zostali internowani, a usłyszeli o miejscach tworzenia polskich szkół, jak najszybciej dążyli do tego, aby się przedostać w te miejsca. Początkowo za swą pracę nie otrzymywali płacy, lecz od 1940 roku ich miesięczne wynagrodzenie kształtowało się w wysokości 30 pengö²⁴. Wśród pierwszej kadry pedagogicznej tej szkoły znaleźli się (oprócz wspomnianego dyrektora Urbana): ks. Erazm. Malczyk²⁵ – katecheta i proboszcz miejscowej parafii, Marian Jasiński – nauczyciel języka polskiego. Wkrótce dołączyli do nich: Kazimierz Malczyk – nauczyciel rysunku, Ignacy Mażewski – nauczyciel

²¹ Poselstwo RP, Konsulat Polski, Instytut Polski w Budapeszcie połączyły się w grudniu 1939 r. w jedną organizację z Towarzystwem Węgiersko-Polskim jako Węgiersko-Polski Komitet Opieki nad Uchodźcami. Zob. M. Wieliczko, *Polacy na Węgrzech*, Lublin 1977, s. 109.

²² W. Biegański, *Uchodźcy polscy na Węgrzech w latach 1939–1945*, [w:] *Antyhitlerowska działalność Polaków na Węgrzech i Bałkanach*, Warszawa 1971, s. 23.

²³ Hieronim Urban przed wybuchem II wojny światowej pracował jako dyrektor państwowego gimnazjum i liceum w Łodzi, a na stanowisku dyrektora gimnazjum w Balatonzamárdi pozostał do końca istnienia placówki, natomiast później został przeniesiony do Balatonboglár. Po II wojnie światowej (podczas której jako jeden z nielicznych nie został zesłany do obozu w Mauthausen lub Ravensbruck) powrócił do Łodzi, gdzie kontynuował pracę w szkolnictwie średnim. Zob. F. Budziński, *Polskie Gimnazjum i Liceum w Balatonzamárdi i Balatonboglár (1939–1944)*, Lublin 1984, s. 18.

²⁴ P. Jędrasik, *Krótką historia Polskiego Gimnazjum i Liceum na Węgrzech – w Balatonzamárdi, a następnie w Balatonboglár (od października 1939 r. do 29 lipca 1944 r.)*, Warszawa 1961, s. 10.

²⁵ Erazm Malczyk (1897–1977) – duchowny katolicki, który pojawił się na Węgrzech w 1939 r. W okresie powojennym twórca organizacji polonijnej Stowarzyszenie Polaków Zamieszkałych na Węgrzech. Zob. K. Łubczyk, *Duchowni w życiu uchodźstwa polskiego na Węgrzech 1939–1945*, Warszawa 2005.

historii, Stanisław Rzerzycha²⁶ – nauczyciel geografii, Witold Klafczyński – nauczyciel języka francuskiego, dr Piotr Jędrasik – nauczyciel języka łacińskiego, Włodzimierz Alber – nauczyciel chemii, Władysław Urbański – nauczyciel matematyki, Józef Frydrychowski – nauczyciel języka niemieckiego, Stanisław Świrad – nauczyciel śpiewu, Józef Burbelka²⁷ – nauczyciel wychowania fizycznego, pan Getse – nauczyciel języka węgierskiego. W szkole w Balatonzamárdi wśród pracujących nauczycieli były dwie kobiety: Halina Dubeńska – nauczyciel wychowania fizycznego i kierownik internatu oraz Eugenia Trembałowiczówna – nauczyciel biologii²⁸.

W placówce na początku jej działalności uczyło się 14 dziewcząt zamieszkałych w internacie, lecz szybko liczba uczniów wzrosła do 250 – 80 osób miejscowych i 170 zamieszkujących z rodzinami okolice Balatonzamárdi. Rodziny, które przybyły na przełomie października i listopada 1939 roku, dość szybko opuściły tereny węgierskie, aby udać się dalej na tereny południowe. W roku szkolnym 1939/1940 do szkoły uczęszczało 243 uczniów, z czego podczas jego trwania w dalszą podróż wyruszyły 123 osoby²⁹. Taka mobilność uczniów zakłócała funkcjonowanie placówki.

Duży problem szkoły stanowił brak podręczników, toteż uczniowie wiedzę utrwalali dzięki notatkom sporządzonym podczas zajęć oraz pomocy kolegów. Promocję do następnej klasy otrzymywało ok. 80% uczniów danej klasy. Zdawalność egzaminu maturalnego była wysoka, gdyż w pierwszym roku funkcjonowania placówki na 35 osób egzamin z pozytywnym rezultatem zdało 30 abiturientów. Uczniowie mieli możliwość uczestnictwa w różnych formach zajęć pozalekcyjnych: chórze, zespole tanecznym, kółku teatralnym, uroczystościach szkolnych, podczas których obchodzono święta węgierskie i polskie, wizytacjach gości (m.in. prymasa Polski Augusta Hlonda)³⁰.

²⁶ Stanisław Rzerzycha przed wojną pełnił funkcję dyrektora Gimnazjum w Wołkowysku. Po pobycie w Rumunii udał się do Iranu, gdzie w 1943 r. został Delegatem MWiOP. Zob. M. J. Górszczyk, *Szkice emigracyjne: Rumunia, Palestyna, Egipt*, Warszawa 1948, s. 124.

²⁷ Józef Burbelka (1912–1992) – absolwent UJ, uczestniczył w walkach kampanii wrześniowej. Internowany na Węgrzech, gdzie organizował tajne nauczanie, za prowadzenie którego został aresztowany i osadzony w obozie Mauthausen. Po II wojnie światowej powrócił do kraju. Zob. *30-lat poznańskiego TKKF 1957–1987*, red. R. Wieczorek, s. 26.

²⁸ F. Budziński, *Szkoły polskie nad Balatonem w okresie II wojny światowej*, Warszawa 1988, s. 26–38.

²⁹ Ibidem, s. 62.

³⁰ AAG, APP – III/82 – Węgry (1924–1939), Program pobytu J. Eminencji ks. kard. A. Hlonda na Węgrzech, k. 60.

W 1940 roku sytuacja Polonii na Węgrzech pogorszyła się ze względu na porażkę Francji w starciu z III Rzeszą. Węgierskie władze zaczęły wydawać akty prawne, które miały na celu ograniczenie prowadzenia przez Polonię działalności kulturalno-oświatowej oraz zwiększenie kontroli życia w obozach wojskowych.

4. Gimnazjum i Liceum w Balatonboglár

Działania węgierskich władz miały prowadzić do likwidacji placówek edukacyjnych, lecz koncepcja założenia jednej szkoły średniej dla całej węgierskiej Polonii była ideą Beli Vargi księdza proboszcza, posła do węgierskiego parlamentu. Myśl ta została zaakceptowana przez Węgrów. Taka placówka szkolna powstała w Balatonboglár, małym miasteczku nieopodal jeziora Balaton. Utworzono tam Gimnazjum i Liceum. Kadra nauczycielska została przeniesiona z Balatonzamárdi oraz gimnazjum harcerskiego w Szikszo. W jej skład weszli dr Piotr Jędrasik – dyrektor, dr Ludwik de Colda – nauczyciel języka angielskiego i niemieckiego, Tadeusz Dręgiewicz – nauczyciel historii, Kazimierz Gurgul – nauczyciel matematyki, Marian Kogut – kierownik internatu, Włodzimierz Stiefel – nauczyciel biologii i zajęć praktycznych, Adam Krzewiński – wychowawca w internacie, Józef Broż – nauczyciel geografii, Józef Zaborowski – nauczyciel języka niemieckiego, ks. Józef Strączek i ks. Bela Varga – katecheci, Bartłomiej Dwornik – nauczyciel języka łacińskiego, Stefan Czarnek – nauczyciel zajęć praktycznych, Stefan Grochowski i Adam Czekański – nauczyciele języka polskiego, Włodzimierz Lewicki i Władysław Lichtenberg – nauczyciele matematyki, Witold Rędziejewski – nauczyciel języka francuskiego, Kazimierz Stasiński – nauczyciel filozofii, sekretarz szkoły³¹.

Inauguracja pierwszego roku szkolnego nastąpiła 23 września 1940 roku. Placówka oprócz stawianych celów edukacyjnych i wychowawczych miała za zadanie kształcić w jednym z wybranych zawodów rzemieślniczych, np. stolarz, introligator. Głównymi problemami, z którymi musiała się borykać u zarania swego powstania, był brak podręczników oraz pomocy dydaktycznych, słaba motywacja uczniów do nauki³², lecz z pomocą materialną przysłyły szkoły

³¹ F. Budziński, *Polskie Gimnazjum i Liceum*, s. 103–112.

³² AAG, APP – IV/3 – Kancelaria wojenna – Węgry, Raport złożony J. Emin. Ks. kard. Dr A. Hlondowi przez adwokata Jerzego Kwasięborskiego z terenu węgierskiego (listopad – grudzień 1939), k. 1–3.

węgierskie oraz wspomniane gimnazjum w Szikszo. Księgozbiór szkolny dość szybko osiągnął ponad 4500 tytułów podręczników, jak i książek zaliczanych do literatury pięknej³³.

Liczba uczniów w całym czteroletnim okresie funkcjonowania Gimnazjum i Liceum w Balatonboglár oscylowała wokół 300 osób. Wzrost tej liczby był związany z faktem likwidacji polskich szkół na Węgrzech oraz zwiększonej kontroli władz węgierskich na granicy południowej od 1941 roku, co utrudniało emigrację ludności do Francji. Placówka ta została zamknięta 19 marca 1944 roku, kiedy to wojska niemieckie wkroczyły na teren Węgier i rozpoczęły ich okupację, a internat został zamknięty – 29 lipca 1944 roku, kiedy podczas kontroli aresztowany został dr Jędrasik, a wraz z nim siedmiu nauczycieli i parudziesięciu uczniów. Przewieziono ich do więzienia w Budapeszcie, gdzie byli przesłuchiwani oraz torturowani, a następnie do obozów koncentracyjnych w Ravensbruck (kobiety), Buchenwaldu oraz Mauthausen (mężczyźni)³⁴.

5. Zakończenie

Działalność szkół polskich w Balatonzamárdi i Balatonboglár, mimo tego, iż zostały one zamknięte podczas trwania działań wojennych, znacząco się przyczyniły do wzrostu świadomości narodowej przebywających na Węgrzech Polaków. Niektórzy z pracujących w nich nauczycieli, czego przykładem był Stanisław Sztaba pełniący funkcję kierownika Komisji Szkolnej w Delegaturze Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej w Teheranie, podjęli pracę w agendach rządu polskiego na uchodźstwie. We wspomnieniach żyjących absolwentów oraz nauczycieli ukazujących się po dzisiejszy dzień możemy odnaleźć fragmenty o dobrej organizacji pracy placówek, które mimo trudności finansowych oraz migracji uczniów pełniły swoją funkcję, aż do 1944 r. Do dnia dzisiejszego w większych miastach Polski (Warszawa, Kraków, Wrocław) istnieją stowarzyszenia (m. in. Towarzystwo Boglarczyzy), organizowane są spotkania absolwentów szkół z Balatonboglár w celu krzewienia pamięci i historii tego miejsca.

³³ Ibidem, s. 117.

³⁴ J. Kostarczyk, *70 lecie polskich szkół nad Balatonem*, [w:] *70-lecie polskich szkół nad Balatonem*, red. J. Kostarczyk, L. Lewandowska, M. Molo-Gąsiorek, Kraków 2010, s. 11–12.

RISING OF SCHOOL IN BALATONZAMÁRDI AND BALATONBOGLÁR IN HUNGARY

In the article author presents background of events that resulted in the emergence of Polish refugees in Hungary in September 1939. In addition to the activities carried out in favor of a government- in- exile. In the first months of the war was established in Hungary a number of committees of social and civic aimed at Polish culture. Refugees began to organize Polish schools. To the first of belonged secondary and high school in Balatonzamárdi and Balatonboglár, which short story was presented.

Bibliografia:

Źródła:

Archiwum Archidiecezjalne Gniezno, Archiwum Prymasa Polski, Kancelaria wojenna – Węgry. Górszczyk M. J., *Szkice emigracyjne: Rumunia, Palestyna, Egipt*, Warszawa 1948.

Lachowicki Czechowicz T., *Dziennik Egerski – zapiski komendanta obozu oficerów polskich na Węgrzech 1939–1944*, Warszawa 2003.

Opracowania:

30-lat poznańskiego TKKF 1957–1987, red. R. Wieczorek.

Biegański W., *Polska emigracja na Węgrzech w latach 1939–1940. Rola emigracji wojennej*, „Najnowsze dzieje Polski”, 1968, t. 12.

Biegański W., *Uchodźcy polscy na Węgrzech w latach 1939–1945*, [w:] *Antyhitlerowska działalność Polaków na Węgrzech i Bałkanach*, Warszawa 1971.

Budziński F., *Polskie Gimnazjum i Liceum w Balatonzamárdi i Balatonboglár (1939–1944)*, Lublin 1984.

Budziński F., *Szkoły polskie nad Balatonem w okresie II wojny światowej*, Warszawa 1988.

Durka J., *Jan Szembek – poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny Poselstwa RP w Rumunii w latach 1927–1932*, [w:] *Świat relacji polsko-rumuńskich. Materiały z sympozjum*, red. S. Iachimovschi, K. Stempel, E. Wieruszewska, Suceava 2012.

Dzieszyński R., *Polak, Węgier – millenium przyjaźni*, Warszawa 1988.

Felczak W., *Historia Węgier*, Wrocław–Warszawa 1983.

- Jędrasik P., *Krótką historia Polskiego Gimnazjum i Liceum na Węgrzech – w Balatonzamárdi, a następnie w Balatonboglár (od października 1939 r. do 29 lipca 1944 r.)*, Warszawa 1961.
- Kaczmarek U., *Polska diaspora na Węgrzech*, [w:] *Polska diaspora*, red. A. Waszsek, Kraków 2001.
- Kostarczyk J., *70 lecie polskich szkół nad Balatonem*, [w:] *70-lecie polskich szkół nad Balatonem*, red. J. Kostarczyk, L. Lewandowska, M. Molo-Gąsiołek, Kraków 2010.
- Kowalska K., *„Więści Polskie” na Węgrzech w latach 1939–1944*, Warszawa 2007.
- Kurpierz T., Luty M., *Henryk Sławik (1894–1944) – sprawiedliwy socjalista*, „Biuletyn IPN”, 2011, nr 7.
- Lagzi I., *Uchodźcy polscy na Węgrzech w latach drugiej wojny światowej*, Warszawa 1980.
- Łubczyk G., *Henryk Sławik. Wielki zapomniany Bohater Trzech Narodów*, Warszawa 2008.
- Łubczyk K., *Duchowni w życiu uchodźstwa polskiego na Węgrzech 1939–1945*, Warszawa 2005.
- Łubczyk K., *Pamięć: polscy uchodźcy na Węgrzech 1939–1946*, Warszawa 2012.
- Oracki T., *Zjazdy i konferencje konsulów polskich w Niemczech. Protokoły i sprawozdania 1920–1939*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 2000, nr 4.
- Stasiński K., *Polscy uchodźcy na Węgrzech w latach 1939–1945*, „Przegląd Historyczny”, 1961, z. 2.
- Stasiński K., *Szkolnictwo polskie na Węgrzech w czasie drugiej wojny światowej*, Poznań 1969.
- Walaszczuk M., *Najpierw pomnik dla bolszewików pod Ossowem, a teraz strach przed zawieszeniem tablicy upamiętniającej węgierską pomoc w wojnie z Sowietami – Zniewaga pod węgierską tablicą*, „Nasz Dziennik” z 24 III 2011 r.
- Wieliczko M., *Generał Sikorski a wychodźstwo polskie na Węgrzech i węgierska opozycja 1939–1943*, [w:] *Władysław Sikorski – żołnierz i polityk*, red. J. Półćwiartek, Rzeszów 1987.
- Wieliczko M., *Polacy na Węgrzech*, Lublin 1977.

